

Nieuwsbrief

Editie 2013-6

Koepel van Nederlandse
Verenigingen van Gepensioneerden

17 augustus 2013

Nu we midden in een periode zitten waarin de toekomst van ons pensioenstelsel op het spel staat is het misschien interessant om een paar stappen terug te doen en door de oogharen te bezien wat de oorzaken van de onrust zijn. Daarom bijgaand een uitgebreid artikel over de belangrijkste achtergronden en problemen in de pensioensector. Wij hebben ons daarbij laten leiden door de feiten.

Wat is er toch aan de hand met het Nederlandse pensioenstelsel? Waarom moet het op de schop, met gevolgen voor iedereen die deelneemt of gepensioneerd is?

Het Nederlandse pensioenstelsel omvat drie pijlers: de AOW, het aanvullende pensioen voor werknemers en individuele pensioenregelingen. Deze laatste categorie zullen we hier niet behandelen.

AOW

De AOW is een omslagstelsel, iedereen met inkomen uit arbeid tussen 15 en 65 (stijgend tot 67 in 2021) betaalt AOW-premie waarmee de AOW-uitkeringen aan gepensioneerden worden betaald. Er is bij de AOW geen spaarpot. Door de heffingskortingen en de maximale heffingsgrens tot een inkomen van € 34.000 zijn de AOW-inkomsten ongeveer twee derde van de kosten van de AOW. Een derde wordt uit de algemene middelen betaald. Gepensioneerden betalen op deze wijze mee aan de AOW-uitkeringen. Van belang is dat het totaal van de AOW en Anw uitkeringen als percentage van het Nationaal inkomen, thans circa 5%, lager is dan het percentage in de jaren 1970 tot en met 1999, toen tussen de 5.5% en 6.0%.

Aanvullende pensioenen

Het aanvullend pensioen bestaat alleen voor werknemers en het systeem van financiering is het kapitaaldekkingsstelsel; de premies worden betaald uit de looninkomsten van de werknemers. Voor elk jaar van deelname in de regeling krijgen werknemers aanspraken op pensioen. De betaalde premies zijn collectief door pensioenuitvoerders, pensioenfondsen of verzekeraars, belegd. Het stelsel is gebaseerd op verplichtstelling, solidariteit en collectiviteit.

Door opinieleiders, journalisten, politici en hoogleraren worden diverse redenen genoemd waarom het bestaande pensioenstelsel volgens de huidige wetgeving op termijn niet houdbaar is. Daarbij is opvallend dat veelal niet de AOW wordt genoemd als probleem in de toekomst, maar dat de pijlen vooral gericht zijn op het aanvullend ondernemings-, beroeps- of bedrijfstakpensioen. Vier hoofdredenen worden genoemd bij het onderbouwen van de noodzaak tot hervorming van het aanvullend pensioen.

1. De mensen worden steeds ouder. We noemen dat de levensverwachting.
2. Er zijn steeds minder werkenden die de pensioenuitkering aan ouderen moeten ondersteunen. We noemen dat de vergrijzing.
3. De beleggingsresultaten van de pensioenfondsen zijn als gevolg van de kredietcrisis en de Eurocrisis zo slecht dat er onvoldoende geld in de fondsen zit. Bovendien zijn de beleggingsresultaten meer dan in het verleden het geval was onderhevig aan sterke schommelingen op korte termijn. We noemen dat de volatiliteit van financiële markten.
4. De rente waarmee de verplichtingen van de fondsen contant worden gemaakt voor de berekening van de dekkingsgraad is historisch laag. We noemen dat de rekenrente.

Het eerste probleem van de stijgende levensverwachting

Primair wordt bedoeld de levensverwachting na 65 jaar. In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht is deze stijging voor de mannen pas na 2000 echt begonnen, zoals uit onderstaande tabel blijkt.

Levensverwachting

	Mannen na 65 jaar	Vrouwen na 65 jaar
1950	14,39	14,94
1990	14,74	19,39
2000	15,69	19,64
2012	18,27	21,24

Het CBS en het Actuarieel Genootschap hebben in 2010 hun methodiek voor berekening van de resterende levensverwachting aangepast. Dat heeft ertoe geleid dat nu wordt uitgegaan van een aanzienlijk langere levensverwachting, voor mannen zowel als voor vrouwen. Deze toename is in 2010 bij alle pensioenfondsen in de verplichtingen verwerkt en heeft gemiddeld geleid tot een daling van de dekkingsgraad met 5 tot 7 procentpunten.

Er wordt vaak opgemerkt dat voor de gepensioneerden en de oudere deelnemers in pensioenfondsen onvoldoende premie is afgedragen om de kosten van de toegenomen levensverwachting te compenseren. De gepensioneerde of de oudere werknemer kan hiervoor niet verantwoordelijk zijn. Indien een werknemer werkt in een bedrijfstak met een verplicht gestelde pensioenregeling, dan moet zijn werkgever zich aansluiten en moeten de werknemers deelnemen in de regeling.

Bovendien wordt daarbij voorbijgegaan aan het feit dat in de laatste twintig jaar het aantal jaren dat de opbouw van een pensioen effectief wordt gefinancierd met 8 jaar is gestegen. De leeftijd voor deelname is in 2007 verlaagd van 25 naar 21 jaar en de effectieve pensioenleeftijd is verhoogd van 61 naar 65 jaar voor werknemers geboren na 1949. De stijging van de levensverwachting na 65 jaar is beperkt tot 3 jaar. Bovendien zijn de kosten voor de VUT en het prepensioen vervallen. Tenslotte wordt ook nog de pensioenleeftijd verhoogd en uiteindelijk, nadat in 2021 de 67 wordt bereikt periodiek aan de levensverwachting aangepast. Kortom: de toename van de levensverwachting kan nooit de juiste reden zijn om het stelsel van aanvullende pensioenen te wijzigen.

Het tweede probleem van de vergrijzing

In deze discussie wordt ten onrechte alleen de verhouding tussen AOW-ontvangers en de werkenden genoemd. Vergrijzing is een onderdeel van een verschijnsel dat veel meer relevantie heeft voor deze analyse. Het gaat om de demografische druk: het aantal niet-werkenden ten opzichte van het aantal werkende Nederlanders. De ontgroening compenseert de vergrijzing, zoals uit onderstaande tabel blijkt.

	<i>Demografische ontwikkelingen in Nederland</i>				
	0 t/m 19	20 t/m 64	65 en ouder	Totale druk	Grijze druk
1969	36%	54%	10%	85%	19%
1989	26%	61%	13%	64%	21%
2009	24%	61%	15%	64%	25%
2029	21%	56%	23%	79%	41%
2049	20%	54%	26%	85%	48%
Standaard	25%	55%	20%	82%	36%

Uit het CPB rapport "Vergrijzing verdeeld" blijkt duidelijk dat de overheid aanmerkelijk hogere kosten maakt voor de jongeren dan voor de gepensioneerden.

Ontgroening en vergrijzing, mits bij elkaar geteld binnen de marge van 85%, leidt voor de overheidsfinanciën dus niet tot een verhoging van de lasten eerder tot een verlaging. In Nederland werkt circa 44% van de mensen, binnen de EU een hoog cijfer. Internationaal gezien is het normaal dat in een economisch ontwikkeld land 4 van de 10 mensen werken, dus 6 van de 10 niet.

Het is juist dat het aantal werkenden in verhouding tot het aantal gepensioneerden daalt. Er zijn nu nog 2,8 werkenden per AOW-ontvanger. Deze verhouding wordt de komende decennia volgens alle prognoses niet lager dan 2. Deze ontwikkeling heeft effect op de financiering van de AOW, dat immers een omslagstelsel is. Zoals eerder opgemerkt liggen het totaal van de AOW en Anw uitkeringen als percentage van het Nationaal Inkomen in de vorige eeuw hoger dan nu.

Bij een stijging van het aantal AOW-ers in de bevolking van thans 17% naar 25% zal dit percentage stijgen tot maximaal 7.5%. Omdat andere uitkeringen voor de inactiviteit, zoals WIA, WW en Bijstand zullen dalen, zullen de uitgaven voor AOW niet onbetaalbaar worden. Door de stelselwijzigingen in 1990 en in 2001 is het draagvlak voor de premieheffing van de AOW aanmerkelijk beperkt. Het resultaat is dat nu een derde van de AOW uitgaven wordt betaald uit de algemene middelen, omdat de opbrengst van de premie te laag is. Een oplossing voor dit "probleem" zou zijn om het draagvlak van deze volksverzekering weer te vergroten. De oplossing van de Commissie Van Dijkhuizen om de AOW-premie te fiscaliseren en van de AOW een staatspensioen te maken dat gefinancierd wordt uit de algemene middelen wordt afgewezen.

De vergrijzing of de ontgroening hebben geen invloed op het aanvullend pensioen, waarbij de toekomstige pensioenen worden betaald uit de eerder gestorte premies en de verkregen beleggingsrendementen in een kapitaal fonds. Zou dat wel het geval zijn dan zou een "oud" fonds het per definitie slechter doen dan een "jong" fonds. Interessant is te zien dat een "oud" fonds als het Algemeen Mijnerwerkers Fonds in mei 2013 een dekkingsgraad had van 108% terwijl een "jong" fonds als Zorg en Welzijn op dat moment een dekkingsgraad van 102% laat zien.

Het derde probleem van de volatiliteit van de financiële markten

De pensioenfondsen hebben als elke institutionele belegger te maken met schommelingen op de financiële markten. In het verleden waren te noemen: de hoge inflatie in de jaren 70 en de economische crises in 1974 /1975 en 1981 / 1982. Uit onderzoek van De Nederlandsche Bank blijkt echter dat de pensioenfondsen in het algemeen een gemiddeld beleggingsresultaat hebben gehad van 4,8% per jaar over de periode 2000 tot en met 2010. Dat is gradueel beter dan de door DNB gehanteerde benchmark. Het APG, dat een groot deel van het Nederlandse pensioenvermogen belegt, had in 2012 een beleggingsresultaat van circa 10%. Beleggingsresultaten zijn sterk aan schommelingen onderhevig en zijn ook incidenteel negatief maar over de afgelopen zes decennia werden gemiddeld resultaten geboekt boven de 4%, ook over de laatste tien jaren. De huidige problemen van de pensioenfondsen komen dan ook niet voort uit de slechte

beleggingsresultaten. In de afgelopen decennia zijn de beleggingsresultaten altijd hoger geweest dan de rekenrente, waarmee pensioenfondsen de voorziening, de contante waarde van de pensioenaanspraken, uitrekenen.

Het vierde probleem van de lage rekenrente

De toegenomen levensverwachting is gedeeltelijk de oorzaak van de gedaalde dekkingsgraad van pensioenfondsen. De vergrijzing en de beweerde slechte beleggingsresultaten spelen geen rol. De werkelijke hoofdoorzaak is de rekenrente waarvan de methodiek in het financieel toetsingskader (FTK), is vastgelegd. Bij het in werking treden van de Pensioenwet in 2007 is de systematiek van het contant maken van de pensioenverplichtingen aangepast. Tot 2007 stond deze rekenrente vast op 4%, in 2007 werd overgeschakeld op de rentetermijnstructuur (RTS), die niet is afgeleid van de behaalde beleggingsresultaten en is gebaseerd op een "risicovrije" rente, die normaal altijd lager is dan het behaalde beleggingsrendement.

Deze RTS zou teruggerekend tot 1990 nagenoeg elk jaar een veel hogere rekenrente hebben gegeven dan de 4% die toen werd gehanteerd. Daar is toen nooit over geklaagd noch gediscussieerd. Sinds 2008 is de nieuwe rekenrente echter steeds lager geweest dan 4%. In het systeem van de RTS heeft elk afzonderlijk jaar in de toekomst een eigen rekenrente, die rekenrente stijgt naarmate dat jaar verder in de toekomst ligt. Op zich een vreemde constructie, want de beleggingsresultaten worden niet op deze wijze aan de voorziening toegerekend.

De daling van de "risicovrije" rente heeft verschillende oorzaken. De hoge rente op de Nederlandse staatschuld in de jaren '70 en '80 van de verleden eeuw is historisch een uitzondering. Nederland, Duitsland, Finland en Oostenrijk zijn de enige vier landen in de Eurozone met de hoogste kredietstatus: AAA. Bovendien is de rente in Nederland, Duitsland, Finland en Oostenrijk extra laag vanwege het "safe haven" effect. Overtollige liquiditeiten vluchten naar deze landen om het risico in de zuidelijke Eurolanden te ontlopen, zelfs als dat een zeer lage rente opbrengt. We mogen hopen en verwachten dat dit effect tijdelijk is.

Centraal is de vraag of de nu gehanteerde formule in de RTS wel juist is. Het gaat om het toepassen van een zogenoemde "risicovrije" rente, terwijl het aanvullend pensioen, de toezeggingen die zijn gedaan en de wijze waarop fondsen worden beheerd helemaal niet risicovrij zijn. Dat wordt impliciet toegegeven door de regering omdat in de voorstellen voor een nieuw stelsel ten behoeve van de reële variant een risico-opslag wordt toegestaan die afhankelijk is de risicomix van de beleggingen, waarbij wordt uitgegaan van een beleggingsmix die normaal is voor de meeste pensioenfondsen. Weliswaar worden in het reële stelsel alleen voorwaardelijke aanspraken gegeven, maar dat is in het huidige pensioenstelsel ook het geval. De meeste gepensioneerden in Nederland krijgen al vijf jaar of meer geen prijsindexatie en in 2013 is het grootste deel van de gepensioneerden in Nederland ook gekort op de nominale uitkering. Hoe kun je dan beweren dat er geen risico's

aan het huidige stelsel verbonden zijn?

Nederland wijkt met de keuze van de RTS ook af van andere landen van de EU, die gekozen hebben voor eenvoud en transparantie bij de keuze voor de rekenrente.

Feitelijk wordt met het toepassen van de risicovrije rente uitgegaan van een liquidatiebalans en niet van een balans op basis van continuïteit. Dat blijkt uit de antwoorden van de Staatssecretaris van SZW op vragen van de Tweede Kamer. Zij merkt over deze risicovrije rente op dat een pensioenfonds te allen tijde haar verplichtingen zonder verlaging van de aanspraken moet kunnen overdragen aan een verzekeringsmaatschappij. Dit antwoord is weinig realistisch, verzekeraars halen geen hogere beleggingsrendementen dan pensioenfondsen. Veel fondsen kunnen ook niet op dagwaarde hun aanspraken aan een verzekeraar overdragen, omdat de fondsen met een verplichtstelling voor de bedrijfstak werken en de Pensioenwet deze overdracht niet toestaat. Daarmee negeert de politiek het feit dat pensioenfondsen vermogensbeheerders zijn die, in tegenstelling tot andere beleggingsinstellingen, werken met een zeer lange termijn horizon. Van een structureel gedreven product verwordt op deze wijze het pensioen tot een product waarvan de waarde volledig conjunctureel wordt bepaald. Dat kan nooit de bedoeling zijn, sterker nog het werkt vernietigend voor ons pensioenstelsel.

Aanpassen van het stelsel door procedures te wijzigen leidt niet tot meer middelen of hogere rendementen. De aanspraken van deelnemers, de belegde middelen en de beleggingsresultaten van pensioenfondsen zijn vaste gegevens. Het is dus een illusie te denken dat door methodische wijzigingen in het systeem hogere uitkeringen kunnen plaatsvinden. Maar de voorgestelde wijzigingen leiden wel tot een onbegrijpelijk stelsel, met onvoorspelbare uitkomsten en een uitvoeringsproblematiek die aanzienlijke extra kosten met zich zullen brengen.

Inmiddels heeft de regering wel ingegrepen bij een ander problematisch verschijnsel van de RTS: het inverse verloop na 20 jaar. Voor perioden van 20 tot 60 jaar mag daarom gerekend worden met de Ultimate Forward Rate (UFR).

Een ander probleem dat sinds 2008 de kop op stak is het verschil in renteniveau tussen de rekenrente en de rente voor berekening van de premies. Deze laatste rente heeft wel een relatie met de rendementen van het betreffende pensioenfonds. Het gevolg was dat voor een verantwoorde opname van deze nieuwe verplichtingen in de balans van het pensioenfonds extra middelen moesten worden vrijgemaakt uit de reserves. Zo zijn actieven geholpen met middelen die eigenlijk ter beschikking stonden van de gepensioneerden en de slapers. Dat is toch een wat ander verschijnsel dan de bewering van jongeren dat de pensioenuitkering ten koste gaat van hun pensioen. Zolang de dekkingsgraad boven 100% ligt, zeker bij deze extreem lage rekenrente, kan de uitkering van pensioen niet ten koste gaan van de jongeren.

Een extreem lage rekenrente, die structureel onder het niveau ligt van de gerealiseerde beleggingsrendementen, leidt tot verborgen buffervorming. Het is daarom ook onbegrijpelijk dat de regering voor de het huidige nominale stelsel voorstelt de risicovrije rekenrente te handhaven en de buffers te verhogen! Op zichzelf is een rekenrente die lager is dan het structurele rendement van pensioenfondsen niet onverstandig. Een voorzichtig beleid op dit gebied leidt tot een gewenste stabiliteit van het fonds. Maar als rekenrente en beleggingsrendement te ver uiteen liggen dreigen pensioenfondsen op verkeerde signalen maatregelen te nemen die niet nodig en zelfs schadelijk zijn.

Is er een totaal nieuw stelsel nodig om de "problemen op te lossen?"

Er zijn niet zoveel problemen, dat moet worden toegegeven. De pensioenfondsen die bij de huidige rekenrente op of onder 100% dekkingsgraad zitten hebben te lijden onder een structureel te lage premie ten opzichte van de toegezegde uitkeringen. Dat de premie structureel te laag was kwam pas aan het licht toen de rekenrente zo dramatisch daalde. De rekenrente is te laag, maar verhoging naar een nieuwe "vaste" rekenrente van bijvoorbeeld 3% leidt er niet toe dat deze "arme" fondsen weer kunnen gaan indexeren. Een vaste rekenrente voorkomt wel dat nieuwe aanspraken geen negatief effect meer hebben op het vermogen van het fonds, zodra deze aanspraken in de voorziening worden opgenomen. Bovendien zal een vaste rekenrente kosten besparen.

Geconstateerd moet worden dat er nu nog steeds enorme verschillen zitten tussen uitstekend presterende ondernemingspensioenfondsen en slecht presterende bedrijfstakpensioenfondsen. Ook sommige beroepspensioenfondsen presteren matig. De premiepercentages van de goed presterende fondsen, die een dekkingsgraad hebben van 110% of hoger liggen boven 30% van de pensioengrondslag. Voor de minder goed presterende bedrijfstakpensioenfondsen ligt dat percentage bijna nooit hoger dan 20%.

De Pensioenwet behoeft geen aanpassing voor een uitzonderlijke groep, ook al omvat die groep het merendeel van de gepensioneerden. Met de systematiek van het aanvullend pensioen is niets mis. De invoering van de RTS heeft tot ongewilde neveneffecten geleid, namelijk een reeks rekenrentes, die aanmerkelijk lager zijn dan de beleggingsresultaten en bovendien verschillen die rekenrentes per toekomstig jaar.

Daarnaast is de vraag welke gevolgen het verschil in rekenrentes voor de premies enerzijds en de berekening van de voorziening anderzijds heeft gehad. Beperkte aanpassingen in de RTS en de keuze om de financiële verantwoording en het beleid van pensioenfondsen op basis van continuïteit te bepalen en niet op dagwaarde, zal een aanmerkelijke verbetering zijn. De huidige berekening van de dekkingsgraad is geen goede indicatie van de soliditeit van het fonds.

Dan kan meteen een ander probleem, dat tot nu toe nauwelijks werd onderkend, worden opgelost: het feit dat de dekkingsgraad van een pensioenfonds zo centraal staat dwingt pensioenfondsen maatregelen te nemen om de dekkingsgraad vast te zetten. Daarmee wordt een instrument om de gezondheid van een pensioenfonds te meten tot een doel op zich. Pensioenfondsen stoppen minder tijd in zo verstandig mogelijk beleggen, maar besteden een goed deel van de tijd voor de aankoop van derivaten die de fondsen ongevoelig maken voor rentewijzigingen. Dat heeft allemaal weinig te maken met de gezondheid van een fonds, sterker, de kosten die dergelijke producten met zich meebrengen alsmede de ondoorzichtigheid ervan, bedreigen juist de financiële robuustheid van pensioenfondsen. Invoering van een uniforme rekenrente, die bij voorkeur vast is, zal dit probleem oplossen. Gaan we uit van een voorzichtige schatting van de kosten van deze renteafdekkingsinstrumenten dan zou een besparing van honderden miljoenen mogelijk zijn. Jammer voor sommige deelnemers in het debat, maar een bevrijding voor de deelnemers en de gepensioneerden.

Er moeten meer graadmeters komen voor het al dan niet goed presteren van pensioenfondsen. De concentratie van alle beleid op de dekkingsgraad, die zo gevoelig is voor één renteproduct maakt de financiële prestaties van het fonds nagenoeg afhankelijk van deze éne parameter, die ook nog maandelijks fluctueert. Zo wordt het bestuur van een pensioenfonds een kapitein op een schip midden op de oceaan. Voor het uitzetten van zijn koers is deze kapitein afhankelijk van een kompas, dat zelf niet weet waar het noorden is. Maandelijks wordt de rekenrente aangepast, maandelijks verandert de richting van het noorden. De dekkingsgraad geeft perfect weer hoe gereageerd wordt op renteverschillen. Met de "gezondheid" van een pensioenfonds heeft dat steeds minder te maken.

Er is natuurlijk nog een ander probleem dat niet in het bovenstaande is behandeld: de hoge kosten van de pensioenpremies voor de bedrijven. Inderdaad kan worden geconstateerd dat in de afgelopen vijftien jaar de pensioenpremies zijn gestegen van € 9 mld naar € 30 mld. Deze stijging heeft twee belangrijke oorzaken: de verhoging van de pensioengrondslag en de verlaging van de franchise. In Nederland vindt men dat een goed pensioen 80% van het middelloon moet zijn. Voordat de AOW in 1984 werd geïndividualiseerd werd voor de berekening van deze 80% de gehele AOW voor een echtpaar meegenomen. De gehele AOW-uitkering werd gebruikt om de franchise te berekenen die in mindering gebracht wordt op het salaris alvorens over het resterende deel van het salaris de pensioenaanspraak te berekenen. De franchise zou met deze vroegere formule nu €24.000 zijn. Veel pensioenfondsen hebben nu een veel lagere franchise, vaak minder dan €13.000. De pensioengrondslag, salaris minus franchise, is hierdoor bij hetzelfde salaris sterk gestegen.

Het klassieke opbouwpercentage van 1,75% is in 2006 in de meeste pensioenregelingen voor deelnemers, geboren na 1949, verhoogd tot 2,25%. Dat was een gevolg van de overschakeling van het eindloonsysteem naar het middelloonsysteem en de afschaffing van de VUT. Dat betekent dat elk jaar dat premie werd betaald een aanspraak op een pensioenuitkering werd verkregen van

2,25% van de pensioengrondslag. Ook is de startleeftijd voor deelname in een regeling verlaagd van 25 naar 21. Deze drie ontwikkelingen: een verlenging van de opbouwperiode, een lagere franchise en een hoger opbouwpercentage hebben ertoe geleid dat bij hetzelfde salaris nu veel hogere pensioenaanspraken worden opgebouwd. Dit geldt vooral voor de lagere en middeninkomens.

Lagere pensioenlasten zijn mogelijk door de opbouwpercentages te verlagen onder handhaving van de doelstelling: het totaal van pensioen en AOW is netto 70% tot 80% van het geïndexeerde netto middelloon. Daarnaast kan in een aantal gevallen de franchise omhoog, opnieuw onder handhaving van de uitkeringsdoelstelling. Deze veranderingen kunnen gewoon door sociale partners worden doorgevoerd, daar is helemaal geen overheidsingrijpen voor nodig.

Redactie: Rob de Brouwer

e-mail: r.de.brouwer@knvg.nl
